

Рішення
разової спеціалізованої вченої ради PhD 12843
про присудження ступеня доктора філософії

Здобувач ступеня доктора філософії Михайло Ончуленко, 1979 року народження, громадянин України, освіта вища: у 2001 році закінчив Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича за спеціальністю «Релігієзнавство», виконав акредитовану освітньо-наукову програму 38596 «Філософія» (033 Філософія).

Разова спеціалізована вчена рада, утворена наказом ректора Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Міністерства освіти і науки України, м. Чернівці «Про утворення разової спеціалізованої вченої ради» від 03 квітня 2026 року № 133 у складі:

Голови разової

спеціалізованої вченої ради – Микола Шкрібляк, доктор філософських наук (09.00.11 Релігієзнавство), доцент, доцент кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Рецензентів –

Ірина Горохолінська, доктор філософських наук (09.00.11 Релігієзнавство, 09.00.14 Богослов'я), доцент, завідувач кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Олександр Мартиненко, кандидат філософських наук (09.00.09 Філософія), асистент кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Офіційних опонентів –

Людмила Филипович, доктор філософських наук (09.00.11 Релігієзнавство), професор, провідний науковий співробітник відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України;

Олег Соколовський, доктор філософських наук (09.00.11 Релігієзнавство), професор, професор кафедри філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка

на засіданні 19 червня 2026 року прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» Михайлу Ончуленку на підставі публічного захисту дисертації «Постсекулярні трансформації та перспективи оновлення релігійного: соціально-філософські концепти і традиціоналістська критика» за спеціальністю 033 Філософія.

Дисертацію виконано в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – Ольга Рупташ, доктор філософських наук (09.00.09 Філософія), доцент, доцент кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису, що відповідає вимогам, які затверджені Наказом Міністерства освіти і науки України №40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та вимог пунктів 5-24 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 р. №431, від 19.05.2023 р. №502, від 03.05.2024 р. №507).

Здобувач має 10 наукових публікацій за темою дисертації, з яких 3 наукові праці – у виданнях, включених до переліку фахових наукових видань України (категорія «Б»), та 7 публікацій апробаційного характеру:

1. Ончуленко М. Світоглядне положення «Секулярної доби» Чарльза Тейлора в постсекулярній філософії. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2023. №47. С. 120–126.

2. Ончуленко М. Філософсько-традиційний підхід в дослідженні феномену секулярності. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2024. №52. С. 199–206.

3. Ончуленко М. Теорія секуляризації Огюста Конта в неповному та повному позитивних значеннях. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2024. №4. С. 204–209.

У дискусії взяли участь голова ради, рецензенти, офіційні опоненти. Висловили такі зауваження:

Голова ради – Микола Шкрібляк, доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича констатував, актуальність теми дослідження, зокрема в умовах кризи класичних теорій секуляризації.

Проведене дослідження з огляду на його полідисциплінарність, чітко й логічно сформульовані та обґрунтовані елементи новизни, узагальнюючі твердження та висновки є вагомим внеском дисертанта в розв'язання теоретичних і практичних проблем не лише філософії, а й сучасного гуманітарного знання в цілому. В умовах, коли сучасні суспільства, а українське й поготів, демонструють високий рівень зацікавленості в долі релігійного, не відкидаючи його, а навпаки, доволі інтенсивно повертаючи віру, релігію та Церкву в публічний простір, комплексне філософське осмислення перспектив оновлення релігійного, що базується на теоретико-методологічному потенціалі соціально-філософської концептуалізації, на тлі традиціоналістської

критики заслуговує високої оцінки як із суто його теоретичного, так і соціально-практичного значення.

До сильних сторін і переваг дослідження варто віднести передусім комплексність як міждисциплінарність. Дисертанту вдалося успішно поєднати соціально-філософський, культурологічний та релігієзнавчо-богословський підходи, що дозволило вийти за рамки бінарного мислення, коли релігійне протиставляється профанному, трактувати постсекулярні трансформації і перспективи оновлення релігійного як адаптивний і компенсаторний механізми.

Дослідження базується на широкій джерельній базі та ґрунтовних працях сучасних вчених. Це сприяло визначенню дисертантом альтернативного погляду, який відкриває нові горизонти для обґрунтування перспектив оновлення релігійного, а відтак і подолання глибокої антропологічної кризи, яку переживає сучасне людство. Водночас для чіткішого збалансування в ширшого врахування релігієзнавчо-богословського контексту дискурсу про постсекулярні трансформації та перспективи оновлення релігійного необхідно було б ширше залучити праці сучасних провідних богословів.

Водночас зміст дисертаційної роботи, стиль викладу матеріалу, наукова дискусія, презентація результатів дослідження, публікаційна активність, високий рівень оригінальності тексту, загальний рівень фахової культури переконливо засвідчують набуття й засвоєння Михайлом Ончулєнком передбачених ОНП загальних і професійних компетентностей та програмних результатів навчання.

Людмила Филипович, доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України. Висловлені такі зауваження:

1. Щодо поняття «релігійне» та «оновлення релігійного». У дисертації ці поняття відіграють важливу смислову роль і винесені безпосередньо в назву роботи. Поняття «релігійне» (*the religious*) цілком поширене й легітимне у сучасній науці. Його використовують у кількох різних значеннях. В науковій літературі «релігійне» осмислюється як сфера або вимір людського буття, і в цьому сенсі «релігійне» означає специфічний тип досвіду, символічну систему, спосіб ставлення людини до сакрального, вимір культури чи свідомості (класичні підходи М. Еліаде, Р. Отто. П. Тілліха). «Релігійне» може поставати як аналітична категорія, і в цьому контексті йдеться про «*релігійне поле*», «*релігійний чинник*», «*релігійне життя*», «*релігійне середовище*», «*релігійне насильство*», «*релігійне відродження*». Але досі поняття «релігійного» термінологічно не визначено. Саме тому це породжує палкі дискусії.

Ряд науковців вважає, що «релігійне» – історично сконструйована категорія, яка виникла в європейському модерному контексті. В українській науці це поняття також використовується в розумінні «*релігійне життя*», «*релігійна сфера*», «*релігійна ідентичність*», «*релігійний фактор*» тощо. Щоправда, в останнє енциклопедичне видання «Українська релігієзнавча енциклопедія» (т.4, 2024) воно не увійшло. У строгому академічному тексті

бажано уточнювати, що саме мається на увазі під «релігійним»: сакральне? конфесійне? церковне? духовне? трансцендентне? інституційно-релігійне? Тому що термін широкий і багатозначний. Для дисертації варто було дати функціональне визначення «релігійного» і окреслити методологічний контекст його вживання.

Щодо другого поняття. Хотілося б чіткішого розмежування рівнів такого оновлення: інституційного, комунікативного, світоглядного, екзистенційного, аксіологічного чи метафізичного. У тексті ці виміри очевидні, проте не завжди виразно розведені між собою. Це ускладнює відповідь на питання, чи йдеться про оновлення форм публічної присутності релігії, про зміну способів її легітимації, а чи про глибшу трансформацію самого релігійного досвіду.

2. Щодо двовимірної моделі постсекулярного поля. Запропоноване дисертантом розрізнення просекулярної та прорелігійної координат – продуктивне і методологічно виправдане. Водночас ця модель потребує подальшого уточнення щодо проміжних, гібридних або асиметричних позицій, які не завжди легко віднести до однієї з двох координат. У сучасному постсекулярному полі наявна низка явищ, де релігійне і світське не лише протистоять одне одному, а й взаємно перетворюються у складних культурних, політичних і комунікативних конфігураціях.

3. Щодо характеристики габермасівської моделі як «витонченої секуляризації», то така авторська формула доволі цікава й заслуговує на увагу. Проте вона також потребує доволі обережного застосування. З одного боку, у Ю. Габермаса справді зберігається пріоритет процедур публічної раціональності й вимога перекладності релігійних аргументів, а іншого – його пізня філософія визнає когнітивний потенціал релігійних традицій та необхідність взаємного навчання релігійних і секулярних громадян. Тому було б доцільно чіткіше показати межу між «витонченою секуляризацією» і власне постсекулярним переосмисленням ролі релігії в публічній сфері.

4. Одним із цікавих результатів дисертації правомірно вважати дискусію про «відкритий традиціоналізм» й, зокрема, його авторську інтерпретацію. Водночас означене поняття потребує подальшої теоретичної конкретизації. Було б корисно чіткіше відмежувати його від релігійного плюралізму, комунітаризму, ліберальної теології, консервативної політичної філософії та інших моделей збереження традиції в умовах модерного або постсекулярного суспільства.

5. Щодо українського контексту постсекулярності. У роботі наявний аналіз української рецепції традиціоналістських мотивів і постсекулярної проблематики в компаративістському ключі. Автор вправно вписує розмірковування українських учених у загальносвітову наукову дискусію довкола постсекуляризму. Але український контекст мав би бути представлений не лише на рівні інтелектуальної рецепції, а й через аналіз конкретних соціальних практик: публічної релігійності, державно-церковних відносин, міжконфесійної взаємодії, волонтерства, досвіду війни та форм суспільної солідарності. Бо всі світові процеси відбиваються в нашій

українській реальності, яку легше пізнавати, узагальнювати й оцінювати, маючи перед собою досвід такої діяльності закордонних колег. Україні бажано визначитися, яким курсом рухатися: стояти на позиції плюралістичного балансу і відкритості до співіснування релігійних та нерелігійних позицій чи зайняти нішу радикального традиціоналізму, якому притаманна монополія сакрального й утвердження «єдино істинного порядку», «єдино істинної церкви».

6. Щодо авторської позиції. Із п.5 впливає п.6. Сьогодні недостатньо означити якусь проблему, змістовно її викласти, навести сотні імен і послатися на сотні джерел. Крім об'єктивності (один із принципів наукового дослідження), нам хотілося отримати саме авторські рефлексії, серед правильно сформульованих положень побачити ставлення автора до певних теорій, концептів, ідей, пропозицій, зрозуміти, яку позицію він поділяє: просекулярну чи прорелігійну. З тексту незрозуміло, яка саме парадигма наступного розвитку України розглядається автором як очікувано-бажана, за яку модель – ексклюзивну чи інклюзивну – комунікації суб'єктів суспільно-релігійних відносин виступає автор. Такі розмірковування контекстували б надану на с. 204 дисертації інформацію про те, як мислить себе Україна в постсекулярну добу, чи готова до соціальної інклюзії, до політичного або соціального, ціннісного включення Іншого – релігійного, культурного, морального – у горизонт свого повсякденного життя.

7. Щодо джерельної бази і подальших перспектив. Джерельна база дисертації – загалом достатня для реалізації поставленої мети. На жаль, в списку літератури я не побачила класичної праці Девіда Мартіна (David Martin. *The Religious and the Secular*. London: Routledge & Kegan Paul, 1969) (хоча згадуються інші його праці) і одну з ключових праць із соціології секуляризації – монографію Мірча Еліаде (Mircea Eliade. *The Sacred and the Profane*. New York: Harcourt, 1959). Подальший розвиток теми потребуватиме ширшого залучення сучасних досліджень із релігієзнавства, політичної теології, теорії публічної релігії, множинних модерностей та міжрелігійної комунікації, що особливо важливо з огляду на те, що постсекулярність дедалі частіше аналізується не лише як філософсько-релігієзнавчий, а й як політико-комунікативний феномен.

Висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи. Вони мають рекомендаційний характер і окреслюють перспективи подальшого дослідження постсекулярних трансформацій, традиціоналістської критики модерну та форм оновлення релігійного в сучасному світі.

Олег Соколовський, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та політології Житомирського державного університету ім. Івана Франка. Висловив такі зауваження:

1. У дисертації постсекулярність переважно осмислюється як форма рефлексії над наслідками секуляризаційних процесів. Водночас окремого теоретичного уточнення потребує питання співвідношення постсекулярності з

сучасними модифікаціями секуляризаційної теорії, зокрема концепціями функціональної диференціації, плюралізації та індивідуалізації релігії.

2. Проблематика публічної присутності релігії посідає важливе місце у структурі дослідження. Разом із тим поняття релігійної публічності потребує більш чіткого теоретичного розмежування її політичного, комунікативного, культурного та інституційного вимірів, що дозволило б поглибити аналітичну диференціацію постсекулярних процесів.

3. У роботі обґрунтовано простежуються точки перетину між традиціоналістською та постмодерною критикою модерного проєкту. Водночас таке співвідношення потребує виразнішого окреслення меж, зважаючи на відмінність їхніх онтологічних, епістемологічних та аксіологічних засад.

4. Проблематика релігійної ідентичності посідає важливе місце у загальній логіці дослідження постсекулярних трансформацій. Проте її теоретичне осмислення могло б бути поглиблене через системніше врахування взаємозв'язку індивідуалізованих форм релігійності, колективних механізмів ідентифікації та трансформацій сучасної соціальності.

5. Важливою складовою дисертаційного дослідження є залучення вітчизняного соціокультурного та теоретичного матеріалу до аналізу постсекулярних трансформацій. Однак ці окремі аспекти функціонування постсекулярних процесів у сучасному соціокультурному середовищі можна було рельєфніше увиразнити, зокрема в контексті трансформації релігійної ідентичності, державно-церковних відносин і публічної ролі релігійних інституцій.

Викладені зауваження мають рекомендаційний характер, а тому не знижують загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Ірина Горохолінська, доктор філософських наук, доцент, завідувачка кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Висловила такі зауваження:

1. Уже в анотації автор наголошує на необхідності «коректного розмежування описових і нормативних вимірів секулярного дискурсу» (стор. 2), проте в тексті це розмежування не завжди достатньо послідовно витримано. Скажімо, термін «радикалізованість» (с. 174-175) більшою мірою може стосуватися соціальних практик, ніж теорій. Якщо ж риси радикалізованості надаються теоріям, то цікаво було б почути авторські критерії відмінності таких теорій від суто ідеологічних наративів.

2. Ідея виявлення «зв'язку між концептуальними рішеннями і формативними елементами інтелектуальних біографій» (с. 4), з одного боку, методологічно цікава. Водночас не завжди очевидно, чи цей підхід забезпечує додаткову пояснювальну глибину, а чи виконує радше ілюстративну функцію. Тим більше, що застосовано його до аналізу досвіду Ю. Габермаса та Ч. Тейлора, які вже стали, без перебільшення, класиками, а їх ідеї та публічна біографія – висвітлені великим масивом праць. Тож, попри загальний об'єктивістський стиль дослідження, цей аспект занурює в надмірну вибірккову «персоналізацію», яка де в чому виявляє емоційний інтерес дисертанта до згаданих теоретиків. Тут бачимо певною мірою захоплення початківця, а не логізацію дослідницького механізму.

3. Сам намір надати типологію традиціоналізму «від радикальних ... до «відкритого (поміркованого) традиціоналізму»» (с. 4) – аналітично цінний, але, читаючи текст, бачимо певну розмитість критеріїв її побудови. Традиціоналізм, наприклад, тих або інших дискурсів англіканства – це одне, а традиціоналізм фундаменталістських ідеологій російського православ'я – зовсім інше, не кажучи вже про низку інших релігій. Тож певна кабінетність сконцентрованості суто на концепціях науковців-інтерпретаторів, а не на живому матеріалі релігійних документів і джерел релігійної чи нерелігійної ціннісно зорієнтованої соціальнонаративної практики дещо замикає дослідження в надмірному академізмі (згадаймо беконівський «шлях павука»). А втім, це не ознака тексту загалом, а окремих його частин.

4. Дослідження вибудовується довкола відносно канонічних постатей: класична соціологія (О. Конт, Г. Спенсер, Е. Дюркгайм), теорія десекуляризації П. Бергера, постсекулярні концепти Ю. Габермаса і Ч.Тейлора, а також традиціоналістська лінія Р. Генона і С. Насра. Така конфігурація – внутрішньо логічна, однак дещо звужує аналітичний горизонт, оскільки спирається переважно на вже усталений корпус витлумачень соціальних тенденцій. А втім, відзначаємо вартісність внесення в український дискурс ідей ісламського мислителя Сеєда Насра (стор. 52-58) і приділення новаторству його акцентування традиціоналізму належної уваги.

Водночас ці рекомендації – відкриті до дискусійного реагування й на тлі наукових переваг роботи відносно мінімальні, а, отже не змінюють високої оцінки дослідницької праці здобувача.

Олександр Мартиненко, кандидат філософських наук, асистентка кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Висловив наступні зауваження:

1. Центральне для дисертації поняття «оновлення релігійного» потребує більшої дефінітивної строгості. У різних контекстах воно коливається між відновленням сакрального, трансформацією публічної присутності релігії, комунікативним входженням релігійних смислів у публічний простір і оновленням традиції в умовах плюралізму. Було б доцільно чіткіше визначити, який саме вимір оновлення провідний: соціально-інституційний, комунікативний, аксіологічний, екзистенційний чи метафізичний.

2. Авторська характеристика габермасівської моделі постсекулярності як «витонченої секуляризації» цікава й водночас потребує обережнішої аргументації. З одного боку, вона фіксує процедурний характер включення релігійних смислів у публічний дискурс через вимогу перекладності. З іншого боку, у Ю. Габермаса наявне не лише продовження секуляризаційної логіки, а й визнання когнітивного потенціалу релігійних традицій. Цей баланс у роботі варто було б показати виразніше.

3. Поняття «відкритого традиціоналізму» перспективне, проте в роботі його критерії потребують чіткішої експлікації. Доцільно було б виразніше показати, за якими ознаками цей тип традиціоналізму відмежовується від

релігійного плюралізму, комунітаризму, ліберальної теології та моделей культурної ідентичності, орієнтованих на збереження традиції без відмови від модерних інституцій. Насамперед варто уточнити його ставлення до плюралізму, нормативний статус сакрального, механізм збереження традиції та межі сумісності з модерними соціальними інститутами.

4. Двовимірною моделлю просекулярної та прорелігійної координат евристична, проте створює ризик надмірної бінаризації постсекулярного поля. Було б корисно додатково пояснити, як у межах цієї моделі розташовуються проміжні, гібридні, позаконфесійні або культурно-релігійні форми ідентичності, які не вписуються однозначно ні в просекулярну, ні в традиціоналістську оптику.

5. Український контекст у дисертації окреслено переважно в аспекті рецепції окремих ідей і дослідницьких підходів. З огляду на суспільну значущість теми, робота могла б бути посилена ширшим аналізом конкретних українських постсекулярних конфігурацій: публічної релігійності, державно-церковних відносин, міжконфесійної взаємодії, досвіду війни, волонтерства і релігійно мотивованої громадянської солідарності.

6. У тексті трапляються окремі технічні, стилістичні та бібліографічні неточності, які, проте, не впливають на загальну наукову якість дослідження. Їх варто врахувати в подальших публікаціях автора та під час наступного опрацювання матеріалів дисертаційного дослідження. Насамперед ідеться про уніфікацію термінологічних формулювань, бібліографічних записів і внутрішніх посилань.

Висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертації. Вони спрямовані на уточнення тих аспектів, які можуть бути враховані автором у подальшій науковій роботі над проблематикою постсекулярності.

До спеціалізованої вченої ради щодо дисертації Ончуленка Михайла надійшло три звернення, кожне з яких позитивне, а два – містять також окремі рекомендації.

Одне зі звернень надійшло від Наталії Гайдич кандидата філософських наук, доцента кафедри логіки філософського факультету Київського національного університету імені Т.Шевченка. Підкреслено ґрунтовність, актуальність та наукову новизну виконаного дисертаційного дослідження. Водночас Н. Гайдич висловила таку рекомендацію: серед дискусійних моментів варто зауважити певну складність концептуального апарату, що надміру ускладнює однозначне розмежування різних рівнів аналізу, а також потребу в більшій емпіричній конкретизації окремих теоретичних тверджень. Проте ці зауваження не знижують загальної наукової ваги дослідження.

Ще одне звернення надійшло від Олени Гапченки кандидата педагогічних наук доцента, доцент кафедри філософії та соціально-гуманітарних наук Хмельницького національного університету, в якому підтверджено актуальність, своєчасність та концептуальну вивіреність дослідження, що відповідає актуальним запитам як академічної спільноти, так і ширшого

суспільного дискурсу. Водночас зазначено, що робота містить окремі дискусійні твердження, зокрема, потребує уточнення співвідношення між нормативним і описовим рівнями аналізу постсекулярності, а категорія «відкритого традиціоналізму», через концептуальну продуктивність вимагає чіткішої операціоналізації та прикладної конкретизації. Крім того, український контекст рецепції традиціоналізму можна було розгорнути дещо комплексніше, якби здобувач інтенсивніше залучив емпіричний матеріал.

Однак ці зауваження не знижують загальної високої оцінки дисертаційного дослідження, а радше окреслюють перспективи подальших наукових пошуків.

Ще одне звернення надійшло від Зоріслава Макарова, кандидата філософських наук, доцента, доцента кафедри історії України та філософії Вінницького національного аграрного університету.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що дисертант запропонував на розгляд філософської спільноти новий теоретико-методологічний інструмент для дослідження постсекулярності. З. Макаров зробив висновок про самостійність, оригінальність та обґрунтованість висновків дисертаційного дослідження, не висловивши при цьому жодного зауваження або рекомендації.

Загалом, констатуємо, що дисертаційна робота Ончуленка Михайла Івановича є самостійним, завершеним і науково обґрунтованим дослідженням, що відповідає встановленим вимогам, а її автор заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 «Філософія».

Результати голосування:

«ЗА» – 5 (п'ять) членів ради

«ПРОТИ» – 0 (нуль) членів ради

На підставі результатів голосування спеціалізована вчена рада PhD 12843 присуджує Ончуленку Михайлу Івановичу ступінь доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 «Філософія».

Відеозапис трансляції захисту дисертації додається.

Голова спеціалізованої вченої ради PhD 12843,
доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та культурології
Чернівецького національного університету
імені Юрія Фельковича

Микола ШКРІБЛЯК